

UCA ŞƏXSİYYƏT

Onun həyatı, doğrudan da, zəngin və çoxşaxəli idi. Fərəhsiz və faciəli keçən uşaqlıq illəri, qaynar gəncliyin oxumaq, öyrənmək ehtirası, fabrik-zavod təhsili. Ədəbi mühitdə ilk addımları və ilk sevinclər və sonra həyat dərsləri müxtəlif vəzifələr, partiya-sovet aparatında, ədəbiyyat-mədəniyyət sahəsində rəhbər mövqelər, bütün bunlarla bir sırada bir-birinin ardınca yazılan sənət əsərləri (hekayələr, pyeslər, povestlər, romanlar, elmi-tənqidi yazılar, publisistik əsərlər, xatirələr, yol qeydləri, memuarlar), dünyanın müxtəlif ölkələrinə səyahətlər, ictimai-siyasi fəaliyyət..ustad tənqidçi Məmməd Arifin təbirincə desək, görkəmli klassik və müasir yazıçılarımızın çoxu eyni zama ictimai xadim olmuşlar, onlar dövlət işi ilə yaradıcılığı bir-biri ilə uyuşdurmuşlar. Bu uyuşma yazıçıları xalqla, həyatla daha möhkəm bağlamış, onları müasirlik mövqeyindən uzaqlaşmağa qoymamışdır.

Mirzə İbrahimovun yaradıcılığından və ictimai fəaliyyətindən söz açan Xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı yazırdı: "Mirzə İbrahimovun bir sənətkar və ictimai xadimi kimi əhatəli fəaliyyəti mənə fransız maarifçiləri" xatırladır. O da ensiklopedistlər kimi, hər şeydən əvvəl, öz xalqına yeni söz demək, yeni fikir aşılamaq istəyir".

Xalq yazıçısı Anar Mirzə İbrahimovun həyatını, ədəbi yaradıcılığını, ictimai-siyasi fəaliyyətini belə səciyyələndirir: "Yalnız öz inadkarlığı, iradəsi və zəhmətiylə Mirzə İbrahimov sovet sistemində nail oluna biləcək hər şeyə nail oldu-ən yüksək şan-şöhrətə, mükafatlara, imtiyazlara, adlara. Ən qəribəsi də budur ki, bütün bunları əldə etdikdən sonra belə xeyirxah bir insan olaraq qaldı: kompleksləri də yoxdu, çətin, yetim uşaqlığı üçün bütün bəşəriyyətdən də inciyib küsməmişdi. Mirzə İbrahimov öz dövrünü təmsil edirdi. Onun ömür yolu və şəxsiyyəti parlaq bir şəkildə Vaxtın ifadəsiydi-Vaxtın miqyaslarını, aldanişlarını, sərt və amansız oyun qaydalarını əks etdirirdi. O bu miqyasları duya bilirdi, o, bu aldanişları paylaşırdı, o, yad bir yetimi Prezident məqamına qədər yüksəldə bilən sistemin dəyərlərinə səmimi surətdə inanırdı. Ədəbiyyata da absurd bir çağırışla gəlmişdi: "istehsalat qabaqcılları ədəbiyyata" şüarıyla. Amma belə məlum olur ki, bu əcaib dünyada da istisnalar varmış-Mirzə İbrahimov görkəmli ədəbi xadim oldu, nəsrdə, dramaturgiyada, publisistikada əhəmiyyətli iz qoydu".

Bir anlığa təsəvvür edək ki, XX əsr ədəbiyyatımızda nə "Həyat", "Madrid", "Kəndçi qızı" kimi pyeslər, nə "Cənub hekayələri", nə "Fırtına quşu" povesti, nə "Gələcək gün", "Böyük dayaq", "Pərvanə" kimi romanlar, nə də "Böyük demokrat" kimi ehtirasla qələmə alınmış elmi-publisistik əsər var. O zaman ədəbiyyatımız, əlbəttə, Azərbaycan ədəbiyyatının sovet dövrü bu əsərlərsiz hardasa bir az yoxsul görünməzdimi? Bu əsərləri "zamanla səsləşən" əsərlər kimi də təhlil etmək olar, əsl ədəbi nümunələr kimi də.. Və bu əsərlər barədə yazılan saysız-hesabsız məqalələr, monoqrafiyalar, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları belə bir həqiqəti təsdiq edir ki, Mirzə İbrahimov ömrünün son anına qədər öz sözünü deyib. İlk hekayələrində ölkəmizdə gedən ictimai-siyasi mübarizə və toqquşmaları, qadın azadlığı problemini, quruculuq işlərini əks etdirən Mirzə İbrahimov çox tez bir zamanda həyatın, ədəbi mühitin ritmini, ahəngini tuta bilir. Naxçıvan MTS siyasi şöbəsinə -"Sürət" qəzetinə redaktor göndərilməsi. Ukrayna-Donbas şaxtalarına, Dnepropetrovsk sənaye müəssisələrinə ezam olunması gənc Mirzə İbrahimovu üzvü olduğu bolşeviklər partiyasının və sosializm ruhlu ədəbiyyatın fəal nümayəndələrindən birinə çevirir. Qeyd edək ki, marksizm-leninizm ideyalarına inam onu ömrünün axırında da tərk etməmişdi. Son

illərdə o fikirləşirdi ki, ölkənin, respublikanın bu ağır vəziyyəti partiyanın günahı üzündən olmayıb, bu, partiya sıralarındakı bürokratiyanın, rüşvətxorlar dəstəsinin, bacarıqsız, savadsız, nadan kommunistlərin əməlləridir.

Mirzə İbrahimov ŞƏXSİYYƏT idi. Azərbaycan ziyalılığını təmsil edən bu böyük insana qiymət verərkən onun hansı partiyanın üzvü olduğunu, hansı böyük vəzifələrdə işlədiyini yox, yalnız böyük insanlığını və şəxsiyyətini göz önünə gətirmək lazımdır.

O, çox təmkinli idi. Ömrünün müdriklik çağlarından dönüb arxaya boylananda bəlkə nəyəsə təəssüflənməyi olub, amma heç vaxt özünə xas olan təmkinini pozmayıb. Həmişə çalışıb ki, tərəflər arasında sülh yaratsın. Humanizm, barışdırıcı mövqe onun ictimai fəaliyyətinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri idi. Onun təmkinini müdrikliyi ilə qoşa addımlayırdı.

Təmkin və müdriklik hətta ən gərgin anlarda da onun xasiyyətini tərk etmədi. Neçə dəfə yaradıcılıq müzakirələrində tribunaya qalxıb sakitcə, qızıışan tərəflərin odunu söndürməyini öz gözlərimlə görmüşəm. Hətta ona söz atıblar, kürsüdən aşağı düşsün deyə çəpik çalıblar, amma o, təmkinini pozmayıb. Bu təmkinə və soyuqqanlılığa necə heyrət etməyəsən ki, uzaq Nikoziyada, Nilton otelində Asiya və Afrika ölkələri ilə Sovet həmrəylik komitəsinin sədri kimi tribunaya qalxanda bir qrup terrorçu iclas zalına daxil oldu və onun gözləri qarşısında Yusif əs Səbaini güllələdilər, üç gün müddətində bütün nümayəndə heyəti girov saxlandı.

Mirzə İbrahimov 1932-ci ildən partiya və hökumətin sınınmış adamı kimi neçə böyük vəzifəyə irəli çəkildi. Bu illər ərzində Azərbaycanı Ə.Qarayev, M.C.Bağirov, İ.Mustafayev, V.Axundov, H.Əliyev, K.Bağirov, Ə.Vəzirov kimi rəhbərlər idarə etdilər.

Məlum həqiqətdir ki, hər yeni rəhbər gələndə öz kadrlarını, bəyəndiyi, etimad etdiyi şəxsləri irəli çəkir. Amma Mirzə müəllimə heç kim toxunmadı. Görünür, təbiətindəki o təmkin və müdriklik cövhəri köməyinə gəlib. Bütün bu illər ərzində M.İbrahimov xalqın və inandığı ideyaların qulluğunda dayanıb. Dəyişən onun vəzifələri olub (Opera və Balet Teatrının direktoru, Xalq Komissarları soveti yanında İncəsənət işləri İdarəsinin rəisi, Maarif naziri, Nazirlər Sovetinin sədr müavini, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri, Asiya və Afrika ölkələri ilə Sovet Həmrəylik Komitəsinin sədri), şəxsiyyəti, insanlığı və ziyalılığı isə sabit qalıb, dəyişməyib. Həmişə fikirləşmişəm ki, görəsən böyük vəzifələrdə olanda Mirzə İbrahimovun onun uca şəxsiyyəti ilə bir araya sığmayan səhvləri olubmu? Xüsusilə, 37-ci ildə o öz təmkinini itiribmi? Vaxtilə, "Azərbaycan" jurnalında Xalq artisti Fatma Qədrinin xatirələri çap olunmuşdu. O yazının bir yerində Fatma Qədri deyirdi ki, 37-ci ildə məni işdən çıxardılar, heç kim qorxusundan salamımı belə almırdı. Ancaq bir gün küçədə Mirzə İbrahimovla rastlaşdım. O, məni yanına çağırdı, halımı soruşdu, vəziyyətimi öyrənəndən sonra kömək əlini uzatdı, beləliklə, Dram Teatrına qayıtdım.

Xatırlayıram Mirzə müəllimlə bir söhbətimi. Onun bağına getmişdim, səksən illiyilə əlaqədar bir müsahibə aldım. Fatma Qədrinin sözlərini xatırlatdım. Mirzə müəllim dedi ki: " O vaxt tək-cə Fatma Qədrinə yox, başqalarına da kömək etmişəm. Bir dəfə Mirzə Əliyev yanıma gəldi. Gördüm ki, halı çox pərişandır. Dedi ki, ay Mirzə, məni işdən çıxarıblar, hansı bir səyyar teatra isə işə göndərmək istəyirlər. Özü də "xalq düşməni" adı ilə. Mən Mirzə Əliyev barədə lazımı idarələrə danışdım, onun böyük aktyor olduğunu, Azərbaycan səhnəsinin bir də ona bənzər komik aktyor yetirməyəcəyini söylədim və məsələ müsbət həll olundu. Möhsün Sənaninin başına da belə bir oyun açmışdılar. Bir gün Gəncədə, "Sərdar bağında gəzəndə İran konsulu girib qoluna. Dərhal DTK-ya xəbər çatıb. Gəldi yanıma. Kömək əlini uzatdım. Səməd Vurğun barədə o zaman çox söz-söhbət gedirdi. Mircəfər Bağirov öz kabinetində bir

dəfə ona əl uzatmadı. Dedi ki, get, sənin əllərin qanlıdır. Və o da yadımdadır ki, Bağirov sonra məni çağırıb Səməd haqqında soruşdu. Mən dedim: "Səməd Vurğun böyük şairdir, onun haqqında hər şeyə inanmayın". Bağirov mənə baxmadan: "Axı, onun haqqında padvalda yatanlar danos veriblər. Mən: "inanmayın! Səməd elə bir istedadlıdır ki, Azərbaycan xalqı bir də bu nəhənglikdə sənətkar yetirməz"- dedim".

O zaman mən Mirzə müəllimə belə bir sual verdim: "Mirzə müəllim, indi arxivləri qaldırır, bir-bir sənədlərə baxır və xalqın gözündə mələk görünənlərin bir çoxunun paxırları açılır. Bu baxımdan özünüzü rahat hiss edirsinizmi?"

Mirzə müəllim dedi: "İnsan dünyaya bir dəfə gəlir. Mən özümü bu barədə arxayın hiss edirəm. Heç bir sənəddə mənim imzama rast gəlməzsiniz. Buna görə xalqın gözünə dik baxıram".

Mirzə İbrahimovla həmin o bağ söhbətində Qanlı Yanvar hadisələri zamanı bir əhvalatı xatırladım. Dedim ki, Mirzə müəllim, o zaman Azərbaycan yazıçılarının bir çoxu partiya biletlərindən imtina etdi.əq. Sizə də zəng edib partiya biletini atıb-atmayacağınızı soruşdular, siz "yox" dediniz. Mirzə müəllim təsdiq elədi ki, doğru deyirsən. Bilirsənmi, heç bir partiya havadan yaranmır, müəyyən ictimai zərurətdən meydana gəlir. O cümlədən, Kommunist Partiyası. Onun proqramı, nizamnaməsi olub. Lakin partiya sıralarında çoxlu karyeristlər, vicdansızlar, rüşvətxorlar, xalqın qanını içənlər var. Yadında sax partiya rəhbərliyində çox zaman namuslu adamlar həlledici rol oynamayıblar. Əksər vəzifəli adamlar bir məqsədlə o vəzifəyə gəliblər ki, rüşvət alsınlar, kapital toplusınlar. Mənim Seyid Hüseyn haqqında yazdığım bir məqaləni oxu. Orada mən Seyid Hüseynin "Daxiliyyə naziri" hekayəsi ilə A.P.Çeovun "Kameleon" hekayəsi arasında bir yaxınlıq olduğunu göstərirəm. Müəllim nazirə deyir ki, yüz yaşında pristav da, qubernator da rüşvət alır. Nazir isə cavab verir ki, burada qeyri-adi bir şey yoxdur, xarüqələdə olardı ki, deyərdin qubernator rüşvət almır. Bütün milli bələlərimizin kökü rüşvətlə bağlıdır.

Əlbəttə, Mirzə müəllimi qatı bir kommunist kimi qələmə vermək fikrim yoxdur. Tanıyanlar yaxşı bilir ki, bu adam millətini sevən, onun dilini, mədəniyyətini uca tutan bir insan idi. İki faktı nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. Əllinci illərdə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri vəzifəsində işləyəndə Mirzə İbrahimov Azərbaycan dilinin bütün idarə və müəssisələrdə dövlət dili kimi işlədilməsi barədə -nəsələ qaldırdı. Bu məsələ Kremlə oturanların xoşuna gəlmədi, amma onun bu təşəbbüsü Azərbaycan SSR-in Konstitutsiyasında öz əksini tapdı. Vaxtında, bu, böyük cəsarət idi. Və bu səbəbdən Mirzə İbrahimov vəzifəsindən kənarlaşdırıldı, "millətçi" kimi tənqid olundu.

1988-ci ilin iyun ayında SSRİ Ali Sovetinin iclasında Dağlıq Qarabağ məsələsi müzakirə olundu. Mirzə müəllimin ermənilərin ünvanına səsləndirdiyi o sözlər indi də yadımdadır: "Allah bir kəsi məhv eləmək istəsə, əvvəlcə onun aqlını əlindən alır. Sizin hərəkətləriniz də məhz belə bir ağılsızlığın nəticəsidir".

Məncə, Mirzə İbrahimovun necə bir şəxsiyyət olduğu, əqidəsindən, məramından dönməməsi yetərinə təsdiq olundu.

Mirzə İbrahimovun uşaqlıq və gənclik illəri barədə heç bir kitabda dolğun məlumata rast gəlmədim. Heç bir tədqiqatçı bunu Mirzə müəllimdən soruşmayıb və Mirzə müəllim də özü bu barədə heç yerdə yazmayıb.

Həmin o bağ söhbətində bu avtobioqrafik boşluğu doldurmağa çalışdım. Belə birsual verdim: ağsaqqal yazıçı Mirzə İbrahimov balaca Mirzə Əjdər oğlunu necə xatırlayır? Mirzə müəllim danışdı və mən başladım onun verdiyi cavabları öz dilimdən vərəqlərə düzməyə...

...Bir anda 80 yaşlı ağsaqqal bir kişi gözlərim önündə 3-4 yaşlı balaca, sısqı bir uşağa çevrildi. Nəzərimdə Cənubi Azərbaycanın Evə kəndinin bir- birinə oxşayan, öz yoxsul görkəmi ilə seçilməyən, çiy kərpicdən tikilən balaca evləri, komaları canlandı. Zəhra ana kiçik Mirzənin başını dizləri üstə qoyub ona nağıl danışır. O balaca, çəlimsiz uşaq nağılın şirinliyini canına sindirir. Bu nağıllar o balaca uşağın xəyalına, yaddaşına əbədi həkk olacaq və ömrü boyu o nağıllarla həyat arasında bir uyarlıq arayacaq. Evlərinin qabağından kiçik bir çay axırdı və balaca Mirzə bütün günü o çayın necə axmasına tamaşa edirdi. Vay onda ki, yaz ola, o balaca çay nəhrə dönür, Mirzəgilin evini, həyətlərini az qala qabağına qatıb aparırmış.

Əjdər kişi hər gün əkindən, biçindən yorğun-argın qayıdır, oğlanları Rzanın, Mirzənin üzünə gücsüz halda gülümsəyib içəri keçər, Zəhra ana kişinin qabağına çay-çörək qoyar, hamılıqla şam edərdilər. Sonra isə yoxsul güzəranlarından giley-güzar, ev, kənd söhbətləri və daş kimi dərin bir yuxu. Amma balaca Mirzəni uzun müddət yuxu aparmazdı. Anasının söylədiyi nağıllar, əfsanələr, bayatılar rahat buraxmazdı onu, səhəri gözləyərdi. Günlər keçər və balaca Mirzə o nağılların, əfsanələrin təsiriylə özü nağıllar, əfsanələr uydurardı.

Yeddi yaşını yaş kimi yox, ölüb bu dünyaya təzədən gəlmək kimi xatırlayır. O il Evə kəndinə dəhşətli aclıq düşər olur.

...Mirzə qonşuluqdakı o xeyirxah, nəcib qadını da (heyif, adını unutmuşdu) uzun müddət unutmayacaq. Sonralar, şöhrətli çağlarında yolu Cənubi Azərbaycana düşəcək, amma o dəhşətli faciəni unuda bilmədiyi üçün bir daha doğulduğu kəndə ayaq basmayacaq. Həmin qonşu qadının əri aclıqdan bir il əvvəl Bakıya-neft mədənlərinə fəhləliyə getmişdi, amma nə üçünsə ondan xəbər-ətər yox idi. Həmişə Novruz bayramı olanda Mirzəyə noğul, nabat, qırmızı yumurta gətirən o xeyirxah, gülərüzlü qadın dəhşətli aclığa tab gətirmir, 2-3 aylıq uşağını yeyir.

Allaha, müsəlmanlığa, şəriətə, Qurana zidd hərəkət idi bu və balaca Mirzə öz gözləriylə görür ki, kənd camaatı o arvadı daşqalaq edir, üzünə tüpürür, söyür, qovur. Saçları çiyinlərinə tökülən o qadın heç kimdən imdad diləmir, beləcə daşa, ağaca, söyüşə tab gətirə-gətirə ayaq üstə ölür. Bircə Əjdər kişi və balaca oğlanları bu axına qoşulmurlar. Mirzə onu da xatırlayır ki, atasının saqqalından üzü aşağı göz yaşları axır.

O dəhşətli ildə Mirzənin anası da aclığa tab gətirmir. Oğluna söyləyəcəyi nağılları, əfsanələri, bayatları da özü ilə aparır. Mirzə kiçik bacısının da ölümünü gözləri ilə görür (O, hələ neçə əzizini beləcə göz yaşları ilə yola salacaq).

Əjdər kişi iki oğlunu götürüb Bakıya gələcək, soraqlaşsa-soraqlaşsa Mirzənin dayısını axtaracaqlar.

Bakı elə o vaxtlar da gur şəhər idi. Mirzə Balaxanı, Suraxanı, Sabunçu neft mədənlərini, daş döşən-miş küçələri, fəhlələrin işdən sonrakı yorğun-arğın görkəmini, Bakıya çörək pulu qazanmağa axışan həmyerlilərini təfərrüatına kimi xatırlayır. Onu da xatırlayır ki, özündən iki yaş böyük qardaşı Rza, sonra da atası gözlərinin qabağında necə can verdilər. Tək qaldı, yetim qaldı Mirzə.

Bir dəfə Z.Q.Filiştinskaya adlı bir tənqidçi (O, "Gələcək gün" romanı haqqında "Noviy Mir"də çıxış etmişdi) Mirzə İbrahimova deyir ki, həyatınızdan mənə söz açın. Mirzə müəllim həmin bu kədərli hadisələri nəql edir. Filiştinskaya deyir ki, görünür, ha- mısından üzü bərk siz çıxmısınız. Mirzə müəllim də cavabında belə deyir: "Elə mən özüm də sağ qalmağıma bir möcüzə kimi baxıram".

Atasının ölümündən az sonra dayısı Mirzəni tapır. O, tək yaşayırdı. Mantəşevin mədənlərində dartayçı işləyirdi. Zabrata gedən yolda bir fəhlə kazarması vardı, orada yaşayırdı. Səhər saat 6-da işə yollanır, bir də axşam 7-də qayıdırdı.

Dayısının işlədiyi mədəndə bir usta Qiyas vardı, dartayçıların böyüyüydü. Bir gün Mirzəni görüb dayısına deyir ki, ver bu uşağı mənə, evdə-eşikdə işlədim. Dayısı razılaşır. Mirzə Qiyasgildə hər gün həyəti süpürür, ovdandan su gətirir, bir da toyuq-cücəyə baxırdı. Onların həyəti çox da böyük deyildi, hasara almışdılar. Arvadı bütün günü qonşularda olardı, həyətdən çıxanda Mirzəyə tapşırırdı ki, bax, qapını açmayasan ha, toyuqlar qaçar küçəyə, oğru çoxdur, götürüb apararlar.

Bir gün hasarın üstündən bir oğlan uşağı Mirzəni çilingağac oynamağa çağırır. Mirzə arvadın tapşırığını unudub küçəyə çıxır. Axşam Qiyas evə qayıdanda bir şivən qoparır ki, gəl görəsən. Sən demə, oğrular toyuqları aparıblarmış. Qiyas istəyir Mirzəni döysün. Mirzə qaçır dayısının yanına.

Çox sonralar Mirzə İbrahimov "Qorkinin "Özgə qapılarında" əsərini oxuyub için-için göynəyəcək, öz taleyi ilə Peşkovun taleyi arasında bir doğmalığa hiss edəcək.

Dayısı bir müddət yanında saxlayandan sonra Mirzəni Zabrata aparacaq. Yunis bəyin arvadı Fatmanisəyə tapşıracaq. Yunis bəy rəhmətə getmişdi və adı bəy olsa da, bu ikimərtəbəli evdə arvadı Fatmanisənin, yeganə oğlunun, bir-birindən gözəl, amma ərə getməyən qızlarının davranışında bəylik-xanımlıq ədası hiss olunmurdu. Yenə də eyri işlər, eyri buyuruqlar. Amma Fatmanisənin qızları Qiyasın arvadından fərqli olaraq çox mehriban idilər. Mirzəni ailənin bir üzvü kimi yeməyə çağırırdılar.

Mirzənin ilk müəllimi də dayısı olub. "Quran": öyrədib, əməlli-başlı oxuduğunu görüb əllərini göyə qaldırıb: "Xudaya, kərəminə min şükür!". Dayısı Allah adamı idi, heç vaxt etiqadından dönməzdi. Əgər Mirzə təsadüfən küçədə bir abbası tapsaydı, dayısı deyərdi ki, sən də qoy dilənçinin ovcuna, ya da apar məscidə. Ağlı kəsəndə Mirzəyə üç şeydən çəkinməyə dönə-dönə tapşırırdı: birincisi-qumar oynama, içki içmə, ikincisi-papiros çəkmə, üçüncüsü-həyasız arvadlardan özünü gözlə.

20-ci illərin əvvəllərində, Sovetləşmədən sonra, dayısına ev verirlər, o da Mirzəni özgə qapılarından birdəfəlik xilas edir. Dayısı onu Sabunçuda açılan ilk sovet məktəbinə gətirir.

Dayısı evlənmişdi və buna görə də Mirzə bu ailəyə ağır yük olmamaq üçün dərstdən sonra, Sabunçu vağzalında su satırdı. Tək deyildi, özü kimi yetim uşaqlara qoşulmuşdu. Həmişə çalışırdı ki, ona dərs deyən müəllimlərinin gözünə görünməsin. Necə oldusa, İbrahimov familiarlı bir müəllim onu görür: "Gəl səni fabrik-zavod məktəbinə düzəldim, 4 saat oxuyub 4 saat işləyəcəksən. İşləməyinə görə də pul alacaqsan". Dayısı onu həmin məktəbə gətirir, amma boyu bir neçə sm. çatmadığı üçün birinci il qəbul eləmirilər. İkinci il isə arzusuna çatır və Mirzə həvəslə Balaxanıdakı bu məktəbdə təhsilini davam etdirir. Fabrik-zavod məktəbi həyat məktəbinə çevrilir, ilk universiteti kimi gələcək yollarına işıq saçır.

Fabrik-zavod məktəbini gətirdikdən sonra Mirzə mədəndə usta köməkçisi işləyir, sonra Neft Sənaye texnikumuna daxil olur. Yaxşı oxuyurdu, hətta riyaziyyata böyük həvəsi vardı. Xatırlayır ki, bir dəfə beş misal hamıdan tez həll elədiyinə görə müəllim ona vurma cədvəlini bağışlayır. 1930-cu ildə Mirzə İbrahimov texnikumu da bitirir. Bu zaman Kommunist partiyasının da üzvü idi, qüvvəsini, enerjisini sərf etməyə imkan və vaxt axtarırdı. Az sonra bu imkan yaranacaq və gənc Mirzə müxtəlif vəzifələrə irəli çəkiləcək. Lakin o, hansı vəzifədə olursa-olsun, yazıçı kimi, sənət aldamı kimi tanınacaq...

Neft Sənaye Texnikumunun tələbəsi Mirzə eşitmişdi ki, Seyid Hüseyn adlı məşhur bir yazıçı tez-tez Zabrat, Sabunçuya gəlib ədəbiyyat həvəskarlar ilə görüşür, onların şeir və hekayələrini dinləyir, dəyərli məsləhətlər verir. Mirzə də ədəbiyyat dərnəyinə üzv yazılır. Burada Seyid Hüseynin ədəbiyyat haqqında söhbətlərinə qulaq asır, utana-utana ilk hekayələrini ("Zəhra", "Mələk") ustada oxuyur. Seyid Hüseynin köməyi ilə həmin hekayələr dövrü mətbuatda çap olunur.

Mirzə İbrahimov bütün yaradıcılığı və şəxsiyyəti XX əsr Azərbaycanını təmsil edir. Əgər XX əsr Azərbaycanın mənəvi-əxlaqi, sosial-siyasi mənzərəsi haqqında dolğun təəvvür əldə etmək istəyirik Mirzə İbrahimovun yaradıcılığından da öyrənməliyik. Azərbaycanın Şimalı və Cənubunda baş verən bütün olaylar (XIX və XX əsrlərdə) Mirzə İbrahimovun əsərlərində öz bədii-publisistik ifadəsini tapır. "Gələcək gün" romanı təkcə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yox, ümumən Azərbaycan milli-mənəvi fikrinin gerçəkliyini ifadə edir. "O gün gələcək"-bu, şüar deyildi, bütöv Azərbaycan idealının ifadəsi idi. Bu əsərdə Cənubi Azərbaycanda və İranda baş verən hadisələr o qədər təbii və inandırıcı təsvir olunmuşdu ki, oxucu özünü də bu hadisələrin iştirakçılarından biri hesab edir, sarsılır, təsirlənir, qəzəblənir, həm də sevinirdi. Xatırladım ki, "Gələcək gün" romanından əvvəl Mirzə İbrahimov "Azad", "Tonqal başında", "On iki dekabr", "İztirabın sonu" hekayələrini yazmış, bunları "Cənub hekayələri" silsiləsi ilə təqdim etmişdi. Qeyd edək ki, bu əsərlərdə Mirzə İbrahimovun nəsr üslubu özünün polifonikliyi ilə diqqəti cəlb edir. Gah lirik və həzin səhnələr, gah qəzəb, acı kinayə kimi çalarlar bir-birini əvəz edir. Onun nəsrində bədii publisistikanın aparıcı rol oynadığını da unutmamaq olmaz.

Mirzə İbrahimovun nəsr yaradıcılığında Şərqi mövzusu mühüm yer tutur. Onun Hindistan həyatından yazdığı "Çandranın üsyanı" povesti xalqın azadlığı uğrunda

mübarizə aparən bir hindli qızının həyatından söz açır. *"İndi mən ölümü yox, Çandranı və həyatı düşünürəm. Məni dar ağacının altına aparıb "axırcı sözün nədir?" deyə soruşurlar, mən sizlərimin ona çatacağına sarsılmaz bir inamla cavab verirəm:-Çandra, möhkəm dur, səadət mübarizədədir! "*

Mirzə İbrahimovun bir sənədli povestini də burada xatırlatmağı lazım bilirəm. "Fırtına quşu" adlı bu povest keçən əsrin altmışıncı illərində İran şahlıq rejiminə qarşı mübarizə aparən Xosrov Ruzbehə həsr olunub. O, görkəmli riyaziyyatçı ildi, böyük uğurlar gözləyirdi onu, lakin xalqın zülm və əsarət altında yaşaması Ruzberi azadlıq uğrunda mübarizəyə sövq edir. Son anda, dar ağacına gedən yolda Ruzbeh deyir: *"Mən və mənim məslək yoldaşlarım öz əziz vətənimizirə xadimləriyik, onun yolunda qurban gedirik. Bilir ki, irarun ədalətli və nəcib milləti bu hökmlərin hamısını ədalətsiz hesab edir və öz fədakar oğullarını iftixarla yola salır. O öilir ki, Xosrov Ruzbehləri öldürmək olar, sücəlaəti və igidliyi, vətənpərvərliyi və fədakarlığı isə heç vaxt İran xalqının ürəyində silib çıxarmaq olmaz!"*

1887-ci ildə Zeynalabdin Marağalının "İbrahim-bəyin səyahətnaməsi" romanı ilə başlayan epik nəsr ənənəsini Mirzə İbrahimov "Gələcək gün", "Böyük dayaq" və "Pərvanə" romanlarında davam etdirdi. "Gələcək gün" neçə nəslə Azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə etdi, "Böyük dayaq" xalq və şəxsiyyət probleminin bədii həllini verdi, "Pərvanə" Azərbaycan xalqının sinfi-siyasi, mədəni-əxlaqi mənzərəsini, mənəvi intibahını əks etdirdi. Mirzə İbrahimov bu əsərlərdə əsl realist olduğunu göstərir. Obrazı bütöv, bütün mənəvi dünyası ilə əks etdirməyin də böyük ustası idi Mirzə İbrahimov. Və Azərbaycan dilinin həm rəsmi, həm də bədii incəliklərini öyrənməyə gələndə də ilk müəllimlərimizdən biri də Mirzə İbrahimov olacaq.

O, bütün ədəbi janrlarda yazıb-yaratdı. "Həyat", "Madrid", "Məhəbbət", "Kəndçi qızı", "Közərən ocaqlar" - bu pyeslər illər boyu Azərbaycan teatrlarının repertuarından düşmədi.

Mirzə İbrahimov ilk akademiklərimizdən biri idi. Ensiklopedik biliyə malik idi.

Mirzə İbrahimovun heç bir əsərini kənara qoyub onu "sovet dövrünün ideologiyasını əks etdirən" əsər kimi qiymətləndirmək doğru meyar deyil, onun yaradıcılığına əqidəsi kimi yanaşmaq lazımdır.

Mirzə İbrahimov çox ölkələr gəzib-dolaşdı, Hindistanın Cəvahirəl Nehru mükafatını aldı, dünyada baş verən ictimai-siyasi hadisələrdən yazdı, o dövrün təbirincə desək, beynəlxalq yazıçı kimi şöhrətləndi, lakin onun bütün yaradıcılığı Azərbaycanla bağlı idi.

Mirzə İbrahimov böyük ŞƏXSİYYƏT idi. İndi belə universal insanlar nadir hallarda yetişir.

Vaqif Yusifli

